

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ «ЗЛОЧИННІСТЬ»

Руслан Анатолійович ЧЕРКАССЬКИЙ,

кандидат наук з державного управління

Починаючи наукове дослідження слід відзначити, що античні філософи не апелювали поняттям «злочинність», однак, саме в їх роздумах сформулювались засади співвідношення добра та зла, із основними людськими чеснотами, як то моральність, що в сукупності складають причинний апарат злочинності. Наприклад, Сократ стверджував, що пізнати самого себе – це означає знайти поняття моральних якостей, спільних для всіх людей; упевненість в існуванні об'єктивної істини означає в Сократа, що є об'єктивні моральні норми, відмінність між добром і злом не відносна, а абсолютна. Сократ ототожнював щастя не з вигодою (як це робили софісти), а з добродією. Але творити добро можна, лише знаючи, в чому: лише та людина хороша (чесна, справедлива тощо), яка знає, що таке хороше (чесність, справедливість тощо). Тобто, на думку Сократа, саме знання про те, що таке добро і зло, робить людей добродійними, адже знаючи, що добре і що погано, людина не зможе вчинити зло. Моральність – наслідок знання. Аморальність – наслідок незнання доброго [1].

В роботах іншого античного філософа, Платона, аналізувалось явище порушення законів, яке за визначенням мислителя є наслідком найбільшої хвороби держави. Одним із головних джерел цієї хвороби він вважав міжусобиці, наявність бідності та багатства. На його думку, злочини вчиняють люди, в чій душі вселилася ідея злочину. Основними ж факторами, які сприяють злочину, є розбещеність і ледарство (чому сприяє розкіш), а також почуття і бажання заподіювати зло (чому сприяє бідність). Платон вважав, що особиста доля людей фатально зумовлена якостями душі, винесеними з їх безтілесного існування [2, с.35].

Важливих висновків щодо сутності та структури змісту злочинності було досягнуто у роботах представника італійського просвітництва Ч. Беккарія, який у XVIII столітті видав трактат під назвою «Про злочини і покарання». В зазначеній роботі Беккарія трактує «злочин» як діяння, яке суперечить загальному благу. Він стверджує, що злочини зумовлюються зіткненням особистих інтересів і збільшуються відповідно до вигод, які кожен для себе має на фоні суспільної неупорядкованості. Замислюючись над тим, що саме слід вважати істинним мірилом злочину, Беккарія висловлює думку, що таким не можуть виступати наміри, оскільки, по-перше, вони залежать від швидко змінюваних настроїв; по-друге, люди, які керуються такими намірами, можуть завдати суспільству меншої шкоди, аніж ті, що діють під впливом найкращих бажань. Заперечує Беккарія й те, що начебто мірилом злочину може бути статус постраждалого. У зв'язку з цим він зауважує, що якби ступінь важкості злочину визначався статусом постраждалого, тоді тій людині, яка виявила неповагу до Бога, довелось б зазнати суворішого покарання, аніж тому, хто вбив монарха. Мірилом

злочину, як вважає Беккарія, не може бути й важкість гріха, оскільки ступінь гріха вимірюється злобою серця, глибинну суть якої неможливо пізнати без Божого одкровення [3, с.2,3].

Таким чином, у стародавніх філософських трактуваннях злочинність визначалась, як продукт людських вад, знецінення моральних устоїв та принципів, які понижують усвідомлення про необхідність неухильного слідування державним законам.

Проте, незважаючи на глибоке філософське опрацювання, більш ґрунтовного дослідження сутність та особливості злочинності отримали у кримінології, але також протягом значного часового періоду. Зокрема, витоки кримінологічних знань можна знайти і в працях учених царської Росії, і хоча в ті часи ще не існувало кримінології як самостійної науки, проте емпіричні дані, спроби пізнання природи злочинності були. Наприклад першим, хто обґрунтував необхідність всебічного вивчення злочинності, висловив думки про її причини і запропонував програму збирання кримінально-статистичних відомостей, вважають О.М. Радищева, який виклав свої думки у роботі «О законоположении» ще у 1802 році [4, с. 185].

Пізніше, наприкінці 30-х років ХХ століття у вітчизняній кримінології було започатковано два підходи до визначення злочинності: соціальний та біологічний, але обидва зникли зі сторінок наукових праць в період тоталітаризму через визнання кримінології космополітичною буржуазною теорією поряд з генетикою, політологією та іншими галузями науки. В Україні спроби відновити кримінологічне знання, а разом з ним і визначення злочинності, здійснювались у 60-х роках ХХ століття. При цьому домінували її визначення у суто статистичному сенсі, що не розкривали сутності та змісту цього явища. Злочинністю того часу визнавалась сукупність злочинів, вчинених на певній території за певний проміжок часу [5, с.25].

Як бачимо, у кримінологічних дослідженнях ХІХ століття та радянського періоду злочинність розкривається вже не як форма людської непокори державним законам, а окреме суспільно-обумовлене явище, яке має власне призначення, суб'єктний склад та різновиди. Стає зрозумілим що злочинність має подвійний статус, котрий включає в себе певний механізм юридичного регламенту та значну кількість соціальних аспектів.

У сучасних наукових напрацювання з приводу змісту та сутності злочинності, зокрема, як об'єкту правоохоронного впливу, сформувалось декілька основних підходів до її трактування. В рамках одного з них злочинність розглядається, як явище суто соціальне. Зокрема, О.Г. Кулик з цього приводу стверджує, що об'єктивною зумовленістю явища злочинності виступає саме суспільне буття. На підтвердження такої думки автор припускає, що злочинність як феномен об'єктивно притаманний суспільству, та укорінений у його бутті, і така укоріненість пов'язана із тим, що колективне буття суспільства проявляється в індивідуальному фізичному бутті кожного із його членів, при цьому людина не може жити без колективу, без суспільства і водночас, не може розчинитися у ньому, зберігаючи власні потреби та інтереси, які в свою чергу можуть вступити у суперечність зі встановленими колективом нормами щодо їх задоволення. У

разі наявності певних фізіологічних та психічних особливостей, недостатньої соціалізації, ускладнення життєвої ситуації тощо, людина може вчиняти у власних інтересах діяння, які суперечать встановленим колективом нормам і спричиняють шкоду іншому (іншим) членам такого колективу [6, с. 129;130].

О.О. Авдєєв, А.А. Васильєв та О.М. Литвинов у навчальному посібнику «Кримінологія: питання та відповіді» дійшли висновку про те, що злочинність – це історично мінливе, соціальне явище, яке являє собою систему передбачених кримінальними законами діянь, що вчинюються на певній території або серед членів певних соціальних груп упродовж певного проміжку часу. До характерних кримінологічних ознак злочинності науковці віднесли: 1) негативність явища: дане явище завдає шкоди суспільству загалом, так і конкретним його членам зокрема; 2) соціальну природу злочинності: мова йде про те, що вона існує тільки у людському суспільстві: особи, які вчиняють злочин та особи, на інтереси яких вчинюються посягання – члени суспільства; 3) кримінально-правову ознаку злочинності: оскільки злочинність є сукупністю злочинів, то при її дослідженні ми, в першу чергу, керуємось кримінальним законом, тому що і поняття злочину, і їх вичерпний перелік надається кримінальним правом. Криміналізація чи декриміналізація у праві є єдиним легальним способом зміни кола діянь, що визнаються злочинами; тощо [7].

Таким чином, наділення категорії «злочинності» соціальною природою, на наш погляд, має цілком логічне пояснення та обґрунтування з огляду на те, що вона виникає та знаходить своє об'єктивне відображення саме в діяльності людей, тобто прямо пов'язано з їх волею. Крім того, негативний вплив злочинності також спрямований на суспільство та окремих його представників, адже вона не просто порушує людські права та інтереси, але й руйнує суспільство в цілому, зокрема: по-перше, негативно змінює моральні переконання осіб, причетних до реалізації злочинних дій та виховання в них антисуспільної свідомості; по-друге, знецінює загальноприйняті та обов'язкові для всього суспільства правила та устої.

Тож, із вказаного вище слідує, що злочинність слід тлумачити як історично-мінливе, суспільно-обумовлене, змінюване, динамічне, негативне та небезпечне явище, яке виражене у вчинюваних окремою особою та/або групою осіб злочинах, що представляють собою найбільш суспільно-небезпечні діяння, які детерміновані сукупністю певними чинниками життя населення країни та недосконалістю правової системи, існування якого в цілому веде до виникнення особливо негативних наслідків соціального, політичного, економічного характеру, тощо.

Список використаних джерел:

1. Нікітіна О.А. Причини злочинів в античній філософії / О.А. Нікітіна // Право і суспільство. 2019. №3 частина 2. С.174-179.
2. Антонян Ю.М. Кримінологія. Избранные лекции. Москва : Логос, 2004. 448 с
3. Мельничук Н.Ю. Поняття «злочин» та «покарання» у трактуванні Чезара Беккарія в контексті ідей просвітництва / Н.Ю. Мельничук // Науковий вісник. 2008. №3. С.1-10.
4. Кузнєцова Н.Ф. Злочин та злочинність / Н.Ф. Кузнєцова. М.: Видавництво Московського університету. 1969. 232 с.

5. Злочинність та її запобігання: збірник статей/ О.О. Герцензон, І.І. Карпець, В.П. Кудрявцев. Л. : Ленвидат. 1966. 239 с.

6. Кулик О.Г. Злочинність як соціальне явище: суттєві ознаки та визначення поняття: наукова стаття. Наука і правоохорона. К. 2017. с 125-132.

7. Кримінологія: питання та відповіді. Відповідальність: [Авдєєв О.О. та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Литвинова. – 2015. – 323 с.